

กรมชลประทาน

การบริหารจัดการน้ำ
แบบมีส่วนร่วม
ในระบบนิเวศ 3 น้ำ

แพรง หนาม แดง

สภาพปัญหาการจัดการน้ำชุมชนแพรงหนามแดง

ชุมชนแพรงหนามแดง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น เป็นชุมชนหนึ่งที่มีความหลากหลายของระบบนิเวศธรรมชาติ ประกอบด้วยพื้นที่น้ำจืด พื้นที่น้ำกร่อย และพื้นที่น้ำเค็ม แต่เนื่องจากสภาพระบบนิเวศ 3 น้ำ (น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม) จึงทำให้มีน้ำเค็มหนุนเข้ามาในพื้นที่ ในอดีต ชาวชุมชนใช้วิธีสร้างทำนบกั้นดินกั้นน้ำเค็มเพื่อทำนาปลูกข้าว ต่อมาปัญหาน้ำเค็มหนุนรุนแรงยิ่งขึ้น ชาวบ้านในพื้นที่จึงไปร้องเรียนหน่วยงานราชการกรมชลประทานจึงดำเนินการก่อสร้างประตูกั้นน้ำจืด-น้ำเค็ม จำนวน 15 ประตู แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้สำเร็จ กลายเป็นการแบ่งแยกฝั่งพื้นที่น้ำจืดและน้ำเค็มออกจากกัน ประกอบกับเมื่อมีการตัดถนนพหลโยธิน 2 ความเจริญได้นำโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาสู่ชุมชนเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีการปล่อยน้ำเสียลงคลองต่างๆ

สภาพปัญหาการจัดการน้ำชุมชนแพรทนามแดง

ชุมชนแพรทนามแดง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เป็นชุมชนหนึ่งที่มีความหลากหลายของระบบนิเวศธรรมชาติ ประกอบด้วยพื้นที่น้ำจืด พื้นที่น้ำกร่อย และพื้นที่น้ำเค็ม แต่เนื่องจากสภาพระบบนิเวศ 3 น้ำ (น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม) จึงทำให้มีน้ำเค็มหนุนเข้ามาในพื้นที่ ในอดีต ชาวชุมชนใช้วิธีสร้างทำนบกั้นดินกั้นน้ำเค็มเพื่อทำนาปลูกข้าว ต่อมาปัญหาน้ำเค็มหนุนรุนแรงยิ่งขึ้น ชาวบ้านในพื้นที่จึงไปร้องเรียนหน่วยงานราชการกรมชลประทานจึงดำเนินการก่อสร้างประตูกั้นน้ำจืด-น้ำเค็ม จำนวน 15 ประตู

แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้สำเร็จ กลายเป็นการแบ่งแยกฝั่งพื้นที่น้ำจืดและน้ำเค็มออกจากกัน ประกอบกับเมื่อมีการตัดถนนพระราม 2 ความเจริญได้นำโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาสู่ชุมชนเพิ่มมากขึ้น ทำให้มีการปล่อยน้ำเสียลงคลองต่างๆ เมื่อเปิด-ปิดประตูระบายน้ำ จึงทำให้พื้นที่ฝั่งน้ำเค็มได้รับความเสียหายจากน้ำเสียที่ปล่อยลงคลอง ส่งผลให้สัตว์น้ำที่เพาะเลี้ยงไว้ตายลงเป็นจำนวนมาก และพื้นที่เกษตรกรรมฝั่งน้ำจืดได้รับผลกระทบจากการที่มีน้ำเค็มรุกกล้าเข้าไปในพื้นที่ การเปิด-ปิดประตูระบายน้ำจึงทำให้เกิดปัญหาการขัดแย้งของคนในพื้นที่เป็นอย่างมาก

จากความขัดแย้ง...นำไปสู่การแก้ไขปัญหา

กรมชลประทานได้ตระหนักถึงปัญหาโดยเปิดรับฟังความคิดเห็นและนำแนวความคิดการแก้ไขปัญหาจากแนวความคิดของชุมชนมาปรับปรุงรูปแบบของประตูระบายน้ำ และผลักดันให้เกิดเป็นแบบมาตรฐานกรมชลประทาน นอกจากนี้ กรมฯ ได้เข้ามาสนับสนุนองค์ความรู้ในการบริหารจัดการน้ำ และสนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทานรวมใจพัฒนาเมืองสามน้ำแพรทนามแดง เพื่อให้เกิดกระบวนการบริหารจัดการน้ำที่เป็นระบบ สนับสนุนให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการจัดการชลประทาน จังหวัด

สมุทรสงคราม นำไปสู่การทำข้อตกลงร่วม 3 จังหวัดในการบริหารจัดการน้ำ เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหา โดยนำรูปแบบงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้ามาทำกระบวนการในการค้นหาวิธีบริหารจัดการน้ำร่วมกันในพื้นที่ และลดปัญหาความขัดแย้งของคนภายในชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงได้อย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม เกิดนวัตกรรมการบริหารจัดการน้ำในระบบนิเวศ 3 น้ำ ด้วยบานประตูระบายน้ำแบบบานหับเผย เกิดข้อตกลงกติกาในการเปิดปิดประตูที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่และความต้องการของชุมชน ทั้งยังถูกต้องตามหลักวิชาการ ซึ่งเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริง จนสามารถเป็นพื้นที่ต้นแบบและขยายผลไปยังพื้นที่อื่น ๆ ได้ ส่งผลให้คนในพื้นที่มีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

Inside Out–Outside In บูรณาการเพื่อประชาชน

กรมชลประทาน ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนมาช่วยในการสืบค้นปัญหาและสาเหตุ เพื่อให้ได้ข้อสรุปหรือแนวทางแก้ไขร่วมกันอย่างพึงพอใจทุกฝ่าย ประกอบด้วยกระบวนการทั้งระดับภายนอกและภายใน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 กระบวนการปรับเปลี่ยนแนวคิด ทักษะคิด และกระบวนการทางความคิด (Mindset) ของบุคลากรกรมชลประทาน ต่อกระบวนการด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อให้สามารถแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำได้อย่างยั่งยืน

โดยปรับโครงสร้างองค์กรตั้งแต่ระดับนโยบายจนถึงการปฏิบัติงาน และปรับเปลี่ยนกระบวนการทางความคิด (Mindset) ของบุคลากร มีการพัฒนาทักษะที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างเป็นระบบ เช่น หลักสูตรฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการขั้นต้น (Facilitator for Change) ซึ่งพัฒนามาจากหลักสูตร FSC: Future Search Conference หลักสูตรฝึกอบรมวิทยากรกระบวนการขั้นสูงประกอบด้วยหลักสูตรย่อย เช่น การฝึกทักษะการดำเนินการประชุม อย่างมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน

การฝึกทักษะการดำเนินการประชุมอย่างมีส่วนร่วมเพื่อคลี่คลาย ความขัดแย้ง เป็นต้น อีกทั้งใช้แนวทางการจัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทานพื้นฐาน (กลุ่มพื้นฐานฯ) ในชุมชนขนาดเล็ก แล้วจึงขยายพื้นที่ไปสู่การจัดตั้งกลุ่มบริหารการใช้น้ำชลประทาน (กลุ่มบริหารฯ) นำไปสู่การบริหารจัดการน้ำแบบมีส่วนร่วมระดับจังหวัด ภายใต้รูปแบบของคณะกรรมการจัดการชลประทาน (Joint Management Committee for Irrigation: JMC) (คณะกรรมการ JMC) เพื่อเป็นองค์กรสูงสุดในการบริหารจัดการน้ำชลประทานโดยให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมและร่วมกันเป็นเจ้าของ

ขั้นตอนที่ 2 ค้นหาต้นเหตุของปัญหาการจัดการน้ำในระบบนิเวศ 3 น้ำ (น้ำจืด น้ำกร่อย น้ำเค็ม) ด้วยกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น

การจัดกระบวนการเรียนรู้ชุมชน เริ่มต้นจากการเปิดเวทีเล็กตามหมู่บ้าน เช่น เครือข่ายประชาคมคนรักแม่กลองที่ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในประเด็นปัญหาน้ำเน่าเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมและจากบานประตูระบายน้ำแบบเดิม ให้ชุมชนร่วม**ค้นหาแกนนำชุมชนร่วมทำงาน** จัดกระบวนการเรียนรู้ตัวเอง และเรียนรู้ผู้อื่น และค้นหาข้อมูลสภาพปัญหาเบื้องต้น จากนั้นจึงจัด**เวทีสร้างความเข้าใจ**กับทุกภาคีในชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลศักยภาพชุมชน ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันเกี่ยวกับสภาพพื้นที่ บริบทชุมชน ประวัติชุมชน และการจัดการน้ำในอดีต เพื่อสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนผ่านการเล่าเรื่องราวในอดีต ต่อมาจึงจัด**เวทีวิเคราะห์ข้อมูล** เมื่อเริ่มเข้าใจสภาพพื้นที่ และสภาพปัญหาของชุมชนมากขึ้นแล้ว จัดเวทีโดยตั้งคำถามชวนคิดและกระตุ้นให้ชุมชนอยากค้นหาคำตอบ และนำผลที่ได้มา**กำหนดทิศทางของชุมชนใต้แนวทางการแก้ไข/พัฒนา** ที่เห็นเป็นรูปธรรม คือแบบบาน**ประตูระบายน้ำแบบบานหับเพย** ซึ่งประยุกต์จากบานสวิงฝาปิดท่อน้ำในบ่อกึ่ง ซึ่งมีเค้ามาจากบานหับเพยของเรือนไทย

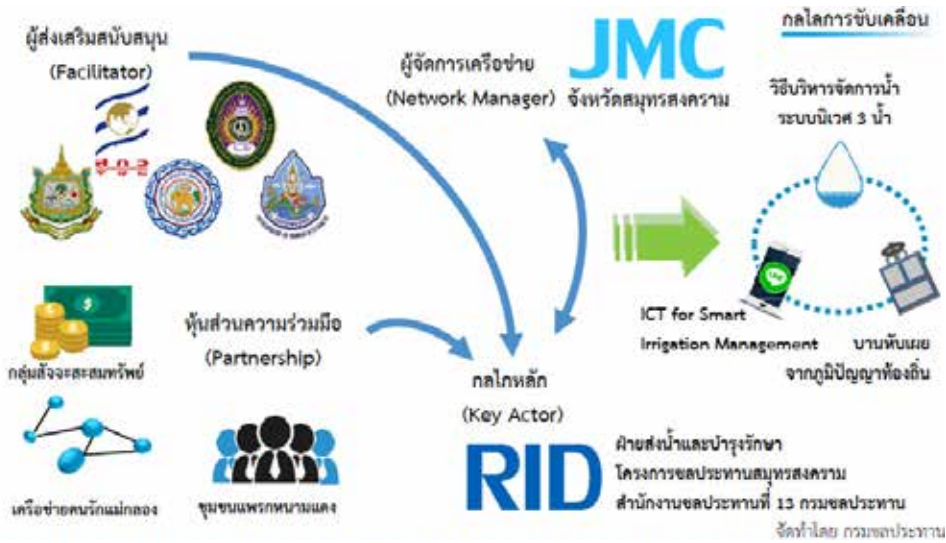
ขั้นตอนที่ 3 จากบานหับเผยสู่แบบมาตรฐานกรมชลประทาน และนวัตกรรมด้านการบริหารจัดการน้ำ

กรมชลประทานได้สนับสนุนและส่งเสริมการมีส่วนร่วม โดยนำความต้องการของชุมชนที่ต้องการแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำเค็ม-น้ำจืด ด้วยรูปแบบของบานประตูระบายน้ำแบบบานหับเผย มาเริ่มทดลองติดตั้งใช้งานบานประตู 2 แห่ง เพื่อปรับแก้ไขแบบบานประตูให้เป็นไปตามหลักวิศวกรรม ได้ปรับแก้ไขแบบบานประตูระบายน้ำ จนมีความถูกต้องและกำหนดให้เป็นแบบบานประตูระบายน้ำมาตรฐานของกรมชลประทาน อีก 19 แห่ง ขยายผลไปยังพื้นที่ใกล้เคียงจนเป็นที่ยอมรับและเป็นแหล่งเรียนรู้ดูงานของหน่วยงานทั้งในและต่างประเทศ โดยในปัจจุบัน ได้มีนวัตกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำเวทีการมีส่วนร่วมเพื่อนำมาใช้ในการบริหารจัดการน้ำและแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้แก่ เรือผลักดันน้ำ และ เรือดูดเลน ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการศึกษาร่วมกัน และนำการมีส่วนร่วมตามรูปแบบการบริหารจัดการชลประทานโดยเกษตรกรมีส่วนร่วม (Participatory Irrigation Management : PIM)

ขั้นตอนที่ 4 JMC เพื่อความยั่งยืนของการบริหารจัดการน้ำในระบบนิเวศ 3 น้ำ

จัดตั้งกลุ่มผู้ใช้น้ำชลประทาน เพื่อให้เข้ามาร่วมเปิดปิดอาคารบังคับน้ำ (บานหับเผย จำนวน 19 บาน) ร่วมกันบำรุงรักษาระบบชลประทาน เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และผลักดันให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการจัดการชลประทาน (JMC) สมุทรสงคราม เพื่อเป็นองค์กรสูงสุดในการบริหารจัดการโครงการชลประทาน โดยมีผู้แทนจากผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ มีผู้แทนกลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นประธานคณะกรรมการฯ (JMC) เพื่อทำหน้าที่กำหนดข้อตกลง กติกา และมาตรการต่างๆ ในการบริหารจัดการน้ำ รวมถึงเป็นศูนย์กลางในการบูรณาการการทำงานระหว่างส่วนราชการและภาคเอกชนต่างๆ ในพื้นที่ ทั้งยังได้ขยายความร่วมมือไปยังพื้นที่เหนือน้ำ (จ.ราชบุรี) และพื้นที่ท้ายน้ำ (จ.เพชรบุรี) เพื่อให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการใช้น้ำ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

ผลสำเร็จจากการร่วมมือร่วมประสาบ

ผลสำเร็จทางสังคม

แก้ไขปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนในชุมชนน้ำจืดและน้ำเค็มที่มีมายาวนานได้สำเร็จ

เกิดความมั่นคงในอาชีพ จากการทำเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับระบบนิเวศ ส่งผลให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

เกิดข้อตกลงการส่งน้ำ (โดย JMC) ที่เกิดจากการบูรณาการและความร่วมมือของภาครัฐและเอกชนโดยผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับหลักวิชาการให้มีความสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

เกิดความเข้มแข็งของชุมชนจากการรวมตัวเพื่อแก้ปัญหการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ ซึ่งใช้ระยะเวลากว่า 10 ปี

สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศในชุมชนดีขึ้น

ผลสำเร็จด้านเศรษฐกิจ

ผลผลิตทางการเกษตรมีคุณภาพดีขึ้น เนื่องจากการจัดการน้ำที่สอดคล้องกับการผลิตและระบบนิเวศ ส่งผลให้ผลผลิตมีมาตรฐานตามความ...

ตลาด

รายได้ต่อครัวเรือนของเกษตรกรเพิ่มขึ้น (ก่อนมีบ้านประตูประบายน้ำแบบบานพับเผย เกษตรกรมีรายได้ในช่วงต่ำกว่า 50,000-100,000 บาท/ปี เมื่อมีบ้านประตูประบายน้ำแบบบานพับเผย เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น อยู่ในช่วง 70,000-120,000 บาท/ปี)

ผลสำเร็จเชิงนวัตกรรม

เกิดกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้และการปฏิบัติงานด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนเพื่อบริหารจัดการน้ำชลประทานแก่บุคลากรกรมชลประทานและมีความรู้เกี่ยวกับหลักการและขั้นตอน การดำเนินงานด้านการมีส่วนร่วมที่ถูกต้องและชัดเจน

เกิดต้นแบบ (Model) กระบวนการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาการจัดการน้ำในระบบนิเวศ 3 น้ำที่ชัดเจน และยั่งยืน สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้กับพื้นที่ที่มีปัญหาในลักษณะคล้ายกัน

บ้านประตูประบายน้ำแบบบานพับเผย ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการแก้ไขปัญหาการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ระบบนิเวศ 3 น้ำ สามารถนำไปปรับประยุกต์ใช้กับพื้นที่ที่มีลักษณะคล้ายกันได้